

Posudek oponenta disertační práce Aleny Venušové
Aspekt ve verbonominálním predikátu s kategoriálním slovesem
předkládané v roce 2018 na Ústavu romanistiky FF JU

Práce Aleny Venušové si klade za cíl komplexně prozkoumat otázku aspektu ve francouzských konstrukcích, které bývají v literatuře označovány jako verbonominální predikát s kategoriálním slovesem. Téma je bezesporu aktuální, z hlediska jazykovědného zajímavé a relevantní. Zároveň se však týká velmi rozsáhlého pole jevů, kategorií a teoretických konstruktů, které byly do současné doby pojmenovány či navrženy a o jejichž vymezení či existenci samé se stále vedou spory. V oblasti navíc dochází k průnikům mezi teoriemi, z nichž každá daný jev chápe z odlišného hlediska, všímá si jiných vlastností, má jiný účel a jiný epistemologický základ. Badatel se tak musí s touto rozmanitostí vyrovnat a ve své práci dostát požadavkům na nerozpornost vlastního pojmového aparátu.

To se A. Venušové daří. Nejde jí totiž o konstrukci nového modelu či o navržení nového, silnějšího explikativního rámce, ale spíše o důkladné intepretace konkrétního jazykového materiálu za použití etablovaných pojmů a prověřených testovacích metod. Z hlediska teoretického se autorka nejvíce hlásí ke škole lexikogramatické (M. Gross, G. Gross), z ní však čerpá zejména metodologicky, širší obecně-teoretický základ svého pohledu na jazyk explicitně nepodává (např. otázka větné sémantiky, interakce znakových jednotek ve větě, otázka vztahu mezi potenciálem systému a jedinečnou aktualizací, otázka formy a významu, otázka vztahu mezi realitou a jazykovým ztvárněním významu apod.). Vzhledem k účelu práce (detailní interpretace konkrétních příkladů) však absence tohoto základního postoje v zásadě nevádí.

První část práce je věnována kritickému přehledu dosavadních teorií aspektu a verbonominálních konstrukcí. A. Venušová velmi důkladně představuje hlavní autority, které se otázkám věnovaly.

Pokud jde o aspekt, probírá nejprve práce francouzské či přesněji práce o francouzštině (zahrnuje sem totiž i práci H. Gareye). V úvahu bere všechna významná aspektologická díla a prokazuje, že se s nimi důkladně obeznámila. Kapitoly nejsou pouhým sumářem informací, ale autorka k textům přistupuje kriticky a hodnotí je velmi erudovaně. Místy bych přece jen uvítal méně subjektivní, emotivní styl (např. str. „je čtenář snadno přesvědčen o téměř genialitě přístupu“, str. 30 „otázky, které mě trápí“ apod.). Některé kritické soudy by bylo třeba více nuancovat na základě zhodnocení obecně-teoretického a dobového kontextu, v němž daná práce vznikala (typicky např. G. Guillaume či M. Wilmet, ale i níže v textu práce J. Šabršula);

rovněž některá tvrzení o „nejasnosti“ či „matoucí“ povaze pasáží (např. str. 30), přístupů či příkladů by bylo vhodné lépe argumentovat (či desubjektivizovat). Tyto mé poznámky jsou však spíše formálního rázu (korekce pro ev. publikaci práce), celkově jsou stati velmi hodnotným přehledem, v němž lze najít vědecky cenné informace o současném stavu bádání.

Z nefrancouzských prací o aspektu autorka bere v úvahu anglicky psané „klasiky“ (Z. Vendler, B. Comrie, J. Bybee, M. Krifka, R. Jackendoff, též i H. Filipová), z českých autorů pak zmiňuje F. Daneše a Z. Hlavsu. Tyto zdroje slouží A. Venušové zejména k podrobnému vymezení souboru významových rysů, které bývají zahrnovány pod tzv. „lexikální aspekt“. Syntéza těchto prací a přístupů je velmi poučná a zároveň podněcuje otázky, které by mohly být u obhajoby práce probrány. Především jde o samotnou povahu lexikálního aspektu. Postupné rozpracování této kategorie totiž do oblasti lexikálního aspektu zahrnuje čím dál tím rozmanitější soubor rysů. Lze se tedy tázat, kde jsou hranice lexikálního aspektu, zda pak v určité maximalistické variantě nejde o „událostní“ sémantiku celé věty (zahrnutí sémantických charakteristik všech participantů, např. otázka telicity a životnosti agenta, obměny valenčního rámce při perfektivizaci v češtině apod.) – v tom smyslu je možné nahlížet zařazení danešovské teorie sémantických větných vzorců do úvah o lexikálním aspektu. Další zásadní otázkou je, zda lexikální aspekt vět odvozujeme z parametrů situace, ke které daná věta může referovat (viz např. úvahy o dosažení/dosahování vrcholku hory či úvahy o dokončení obrazu), nebo zda o větném významu uvažujeme jako o výslednici synergie jazykově ztvárněných významů větných komponentů. Např. v češtině jsou v oblasti aspektu dominantními jazykovými prostředky vidové morfémy (gramatický aspekt) a modifikační předpony (gramatický aspekt a povaha slovesného děje). Telicita (testovaná testem přerušení) se pak může jevit jako jeden z významů PSD vázaný na konkrétní předponu dokonavého slovesa posuzovanou ve vztahu k předponám jiným: viz např.: „Stavěl dům. Stavění domu přerušil. Postavil dům? (ne). Dostavil dům (ano).“ Podobně i komentář k příkladu str. 83/15 – informaci o celkovosti („všechno víno“) nenese perfektivní vid sám, ale předpona vy-, která ale indikuje povahu slovesného děje (v opozici k *napít se*, *popít*, *upít* atd.) – a to je typicky záležitost jazykového ztvárnění významu v češtině.

Autorka se dále věnuje pojmu verbonominální predikát. Reflektuje práce lexikogramatické, jejich revizi provedenou J. Radimským a rovněž i podnětné úvahy V. Kettnerové, která otázku verbonominálního predikátu (v jejím pojetí komplexního predikátu) chápe v rámci teorie FGP jako specifický případ průniku valencí (kategoriálního) slovesa a predikativního jména. Toto řešení, které komplexní predikaci modeluje jako otevřenou

systemovou možností, má mimo jiné i tu výhodu, že eliminuje problematický princip „sémantického invariantu“, o který se opíraly některé lexikogramatické práce. Vzhledem k tomu, že vymezení kategorie VNP není vlastním předmětem práce A. Venušové, dále už otázku neřeší a v části analytické traktuje nerozporné příklady VNP.

Na závěr první části práce, před přistoupením k vlastním analýzám, představuje A. Venušová svůj náhled na termín aspekt – zahrnuje sem tři okruhy významových rysů, které seskupuje pod názvy gramatický aspekt (perfektivní/imperfektivní), povaha slovesného děje (širší škála významů známá především z bohemistické literatury) a lexikální aspekt (sem řadí tradiční vendlerovké kategorie, inspirována novější literaturou též důsledněji rozlišuje ohraničené/neohraničené procesy (vždy durativní a atelické) a durativní a okamžikové události (vždy telické)).

Po stránce metodologické se nejvíce inspirovává lexikogramatickou tradicí, která spočívá v testování konstrukcí v substitučních testech. Tuto metodu velice vítám, jde totiž o objektivizaci strukturní jazykovědné analýzy. A. Venušová pak upozorňuje na podstatný fakt, který bývá často v testech tohoto typu opomíjen – stává se totiž, že testovací prvek sám zavádí testovanou hodnotu (typicky test *en/pendant*), což je nutné mít při analýzách na paměti. Metoda substitučních testů vyžaduje expertizu rodilým mluvčím. A. Venušová disponuje skupinou frankofonních informátorů, o to více je tudíž nutno ocenit její úsilí, neboť zahrnutí dalších testerů do výzkumu zvyšuje časovou náročnost práce.

Vlastní analýzy se týkají těchto okruhů: a) aspektové vlastnosti predikativních jmen, b) lexikální aspekt kategoriálního slovesa *avoir*, c) počitatelnost a nepočitatelnost predikativních jmen, d) sémantika jmen.

Ad a) – A. Venušová se inspirovává testy autorů Haasová, Huyghe, Martín, které aplikuje na 18 vybraných jmen. Reakci jmen na testy uvádí v tabulce, za níž následuje komentář. Na základě tohoto komentáře se zdá, že hlavním těžištěm testování byla teličnost – v komentáři autorka rozebírá reakci jména na testy ve VNP. Otázkou je, zda takto testovala všechna jména ze seznamu či zda je stať třeba chápat jako úvodní rozbor toho, jak se telická/atelická jména chovají v kombinaci s vybraným kategoriálním slovesem.

Dále též analyzuje citlivost francouzských deverbativních jmen na gramatický aspekt a konstatuje, že nelze vyvodit žádné pravidelné korespondence mezi konkrétním derivačním sufixem a gramatickým aspektem.

Ad b) testování slovesa *avoir* je věnovaná rozsáhlá stať. Ta je strukturovaná podle typu konverzních konstrukcí, do nichž sloveso *avoir* v kategoriálním použití může vstupovat.

V testech variuje slovesný čas, determinaci jména, užívá test implikace apod. Ukazuje, a to je velmi přínosné, že možné telické/atelické intepretace konstrukce jsou vázány na typ konverzních vztahů. Testy jsou doprovázeny podrobnými komentáři, které dokládají, že změna parametru, která má hypoteticky mít vliv na teličnost konstrukce, často indukuje jiné významové nuance, jež se mohou z funkčního hlediska jevit jako podstatnější, než nuance aspektové.

Ad c) a d) autorka analyzuje tzv. aspektovou skladbu VNP, kdy si nejprve všímá parametru počitatelnosti predikativního jména, následně pak parametru sémantického. Vzhledem k tomu, že na aspekt, tak jak jej autorka definuje, má vliv mnoho faktorů, provedení testování vyčerpávajícím způsobem – tedy postupným variováním všech proměnných (slovesný čas kategoriálního slovesa, typ determinace predikativního jména, determinace eventuálního komplementu predikativního jména) - by dalo takové množství kombinací, že by to přesáhlo možnosti práce. Autorka tak obměňuje jen některé z parametrů a sleduje významové změny. Testy jsou opět doprovázeny obsáhlým komentářem, který dokládá, že změny parametrů zasahují i jiné významové rysy, než rysy čistě aspektové. Z komentářů k testům vyplývá jeden důležitý poznatek metodologické povahy – testované osoby příklady interpretují, tzn. více či méně vynalézavě konstruují situace, v nichž by si dokázaly představit, že věta je smysluplná. Často se zde tedy projevuje onen paradox testu – testovací prvek nutně indukuje danou interpretaci a tudíž často záleží na fantazii mluvčího, zda si dokáže takovouto interpretaci představit. Jde tedy v podstatě o pragmatiku a my si musíme uvědomit, že jinak by mluvčí na větu reagoval v reálné komunikaci (v níž platí určité pragmatické principy) a jinak na ni reaguje v komunikačních podmínkách typu „lingvistický test“. Výsledky testů pak ukazují některé zajímavé tendence chování predikativních jmen ve vztahu k (lexikálnímu) aspektu.

Celkově analýzy hodnotím jako přínosné. Autorka prokazuje schopnost konstruovat relevantní kontexty a výsledky testů správně vyhodnotit. Pro eventuální vydání práce tiskem by bylo vhodné průběžné komentáře zestručnit, důkladněji vysvětlit hypotézy a postup konstrukce testů (v jedné kratší úvodní kapitole) a následně provést závěrečné vyhodnocení. Opět zde jde o doporučení formálního rázu, po stránce věcné jsou analýzy velmi podnětné.

Závěr:

Práce A. Venušové je velmi kvalitní. Autorka prokazuje výbornou znalost sekundární literatury, metodologickou vyzrálost a schopnost originálního analytického myšlení. Její práci lze považovat za důležitý příspěvek k problematice aspektu v rámci české romanistické tradice.

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě.

V Českých Budějovicích, 9. 8. 2018

doc. PhDr. Ondřej Pešek, Ph.D.